

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

12

1982 - 1998

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı

İSTANBUL 1998

MELEK İBRAHİM PAŞA

Abdülkadir ÖZCAN *

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasî bakımdan hem duraklama, hem de gerileme dönemlerine girdiği bir asırdır. Her ne kadar klasik ayırımda duraklama dönemi 1579'da Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümüyle başlatılırsa da, III. Murad ve III. Mehmed devirlerinde de siyasî başarılar devam etmiş, doğuda ve batıda yeni fetihler gerçekleştirilmiştir. 1606 Zitvatorok Antlaşması Devlet-i Aliyye'nin, gerçek anlamda Batı dünyası karşısında eski kudret ve nüfuzunu kaybettiği bir belge niteliğindedir. Bu durum göz önüne alındığında, Zitvatorok Antlaşması'nı duraklamanın başlangıcı olarak kabul etmek pek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Bir süre sonra Doğu'da İran'dan alınan yerler elden çıkmış; Anadolu'da ortaya çıkan sonu gelmez isyanlar ise Devlet-i Aliyye'yi temelinden sarsmaya başlamıştır. II. Osman'la başlayan yenileşme girişimleri kalıcı sonuçlar vermemiş, başarılar sadece IV. Murad ile Köprülü ailesinden bazı veziriâzamların dönemlerine inhisar etmiştir. Gerçekten, Köprülü Mehmed Paşa'nın 1656 yılında sadarete getirilmesiyle başlayan Köprülüler devrinde, duraklama dönemi içerisinde adeta yükseliş dönemi yaşanmıştır. Babasının yerine geçen Fazıl Ahmed Paşa'nın uzun sadrazamlığı zamanı, Osmanlı Devleti'nin Batı siyasetine kuzey politikasının da eklendiği; Kazak Hatmanlığı'nın himaye altına alındığı ve günümüz Ukrayna'sının temellerinin atıldığı bir başarılı dönem olmuştur. Fakat bu başarılar pek uzun sürmemiş, Fazıl Ahmed Paşa'nın halefi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın hemen tamamen şahsî arzusuyla gerçekleştirdiği 1683 Viyana Kuşatması, adeta sonun başlangıcını belirleyen bir hadise olmuştur. Gerçekten önce Avusturya ile başlayan harp, çok geçmeden Lehistan'ın ve Venedik devletlerinin; 1690'lı yıllardan itibaren de kuzeyde yeni ve taze güç olarak ortaya çıkan Rusya'nın bu devletin yanında yer almasıyla Mukaddes İttifak'a dönüşen devletlerle yapılan çok cepheli savaşlara dönüşmüş ve genellikle de Osmanlılar aleyhine cereyan etmiştir. Ünlü tarihçimiz Ahmed Refik Altınay tarafından "Felaket Seneleri" olarak nitelenen bu yaklaşık 16 yıllık devre içerisinde de bazı

*

Prof. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi, Fen -Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

kumandanların şahsî gayretleriyle az da olsa önemli başarılar elde edilmiş, değerli bir kumandanın emri altında başı bozuk güçlerle bile olumlu işlerin yapılabildiği görülmüştür. Bu meçhul kahramanlardan birisi de İbrahim Paşa'dır. Biz bu makalemizde rindmeşrepliğinden ve zekâvetinden dolayı "Şeytan", Budin savunmasında gösterdiği kahramanlık örneğinden dolayı da bizzat dönemin padişahı IV. Mehmed tarafından bu lakabı "Melek"e çevrilen İbrahim Paşa'nın hayatından, özellikle de siyasî hayatından söz etmek, böylece tarihin derinliklerinde kalmış bir değerli vezirin faaliyetlerini ortaya çıkararak Osmanlı tarihinin karanlık bir köşesine ışık tutmak istiyoruz.

İbrahim, Sivas'ın Divrik ilçesinde bir Türk aileden dünyaya geldi. Öldüğünde yaşı 90'ı bulmuş olması¹ göz önüne alınırsa 1007 (1595) yılı civarında doğmuş olabileceği söylenebilir. Genç yaşta İstanbul'a geldi ve hemşehrisi Seyyid Mustafa Paşa'nın himayesine girdi. Çeşitli maliye kâlemlerinde çalıştı ve hâcegândan oldu. Seyyid Mustafa Paşa başdefterdarlığa yükselince, bu da başbaki kulluğuna terfi etti; Şeytan lakabını alması bu sıralarda oldu².

Defterdarlığı

2 Aralık 1656 tarihinde başdefterdarlığa getirilen İbrahim Efendi³, Köprülü Mehmed Paşa'nın 1657 Bozcaada ve 1658 Erdel seferlerine katıldı. Defterdarlığı gaili bir döneme rastlamıştı. Selefî Divrikli Mehmed Paşa'nın sipahilerin para talebini karşılayamadığı için konağı taşlanmış, kendisi arka kapıdan kaçarak canını zor kurtarabilmişti. Ulûfe giderleri, dönemin güçlü veziriâzamı Köprülü Mehmed Paşa'nın gayretleriyle İç Hazine'den de alınan istikrazla karşılanabilmişti. Bu dırayetli veziriâzam döneminde dört buçuk yıla yakın başdefterdarlık görevinde bulunan İbrahim Efendi vezir rütbesiyle taltif edildi ve paşa unvanıyla anılmaya başlandı.

Beylerbeyilikleri

3 Mayıs 1661 tarihinde, aleyhine bir isyan düzenlenen Gürcü Mustafa Paşa'nın yerine Mısır valiliğine tayin edilen⁴ İbrahim Paşa, üç yıl kadar süren bu görevi esnasında Mısır'da devlet aleyhine önemli bir mesele çıkmamışsa da, bu eyaletin meseleleri de istenilen şekilde düzelmemiştir. 1074 (1663-1664) yılında IV. Murad'ın kızı Rukiye Sultan'la evlenen Şeytan İbrahim

¹ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Târih*, İstanbul 1928, II, 257.

² aynı eser, II, 256.

³ Defterdar İbrahim Efendi'nin adı *Naîmâ Târihi*'nde Ahmed Ağa şeklinde geçmektedir (İstanbul 1283, VI, 248); Mehmed Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, Ankara 1978, I, 442 vd. Pakalın, burada Uzun İbrahim Paşa ile Melek İbrahim Paşa'yı karıştırmıştır. Meselâ s. 446'daki sözlerin muhatabı Melek İbrahim Paşa değil Uzun İbrahim Paşa'dır)

⁴ Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, İstanbul 1282, I, 13.

Paşa⁵, aynı yıl içinde görevinden alındı ve Mısır irsaliyesini eksik getirme töhmetiyle Kapıarası'nda tutuklandı. Yedi ay hapisten sonra zimmetinde bulunan 700 kese akçesi alınarak serbest bırakıldı ve aynı yılın sonlarında Diyarbekir beylerbeyiliğine tayin edildi⁶, 1672 yılında ise Kubbe veziri oldu. Bu sıfatla Kamenice seferine katıldı ve Haseki Sultan muhafızlığıyla Babadağı'nda kışladı. Seferden döndükten sonra 22 Şubat 1673 tarihinde Kandiye muhafızlığına tayin edildi ve iki yıl kadar bu görevde kaldı⁷.

Lehistan Serdarlığı

İbrahim Paşa 1086 (1675-1676)'da Şam beylerbeyiliği ile, Şişman İbrahim Paşa'dan boşalan Lehistan serdarlığına getirildi ve ertesi yıl (1087) bu cephede İzvança (Zorawna) civarında yapılan savaşta⁸ Kırım Hanı Selim Giray'la birlikte bazı başarılar elde etti. Bu arada, Osmanlı himayesinde Ukrayna Kazakları Hatmanı olan Doroşenko'nun ihanet edip Çehrin'i Rusya'ya peşkeş çekmesi üzerine, bir süredir İstanbul'da bulunan ve Ukrayna'nın başına getirilen Yorgi Ehmilicki'ye tabl u alem, tuğ, topuz ve hatmanlık beratını da Serdar İbrahim Paşa vermiştir⁹. Leh kralının isteği üzerine bazı küçük değişikliklerle Bucaş Antlaşması'na göre barış yapıldı. Bunun Bucaş'tan tek farkı, senelik 22 bin altın haraçtan vazgeçilmesidir. Korycki ve Bidrcinski adlı Leh elçilerine¹⁰ birer Türk atı vererek ülkelerine gönderen İbrahim Paşa, o kışı Babadağı'nda geçirdi. Bu hayırlı hizmetleri için padişahın takdirine mazhar oldu; kılıç ve kürklü bir hil'atla taltif edildi¹¹.

Çehrin Seferi Serdarlığı, Başarısızlığı ve Hapsi

Ertesi yıl, Niğbolu ilhakıyla Özi beylerbeyiliğine getirilen İbrahim Paşa, bir süre önce Osmanlı Devleti'nin himayesine giren ve bu sayede Ukrayna Kazaklarının başına getirilen Doroşenko'nun ihanet ederek ülkesinin merkezi olan Çehrin'i Rusya'ya peşkeş çekmesi üzerine, Kırım kuvvetlerinin de desteğiyle bu kaleyi geri almakla görevlendirildi¹². Merkezden gönderilen

⁵ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 56.

⁶ *Sicill-i Osmânî* (İstanbul 1308)'de 1079'da (1668-1669) Şam valiliğinde bulunduğu belirtilmektedir (I, 109).

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, nr. 96, s. 42, 50, 63, 91.

⁸ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (çeviren: Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1980, III, 12-14.

⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekayinâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar, nr. 915, vr. 138^b.

¹⁰ Joseph von Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1841, XII, 5; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1973, III/1, s. 424, 427; Aynı eser, Ankara 1977, III/2, s. 186.

¹¹ Abdi Paşa, *Vekayinâme*, vr. 139^b; Kantemir, aynı eser, III, 15.

¹² Abdi Paşa, aynı eser, vr. 138^b.

yeni askerlerle mevcudu 40 bine ulaşan orduyu İsakçı altında topladı; gelen topları, mühimmatı ve cephaneleri burada teslim aldı. 1088 Rebiülevvel'inde (Mayıs 1677) Çehrin'e hareket eden İbrahim Paşa Onkol menzilinde Kırım kuvvetleriyle birleşti, daha sonra Podolya topraklarına girdi ve Haziran başlarında Çehrin'e ulaştı, kalesini kuşattı. Kalede bulunan 60 bin kadar Rus, Alman ve Kazak askerinden başka, muhasara esnasında da Rusya'dan sürekli yardım geliyordu¹³. Çok yüksek bir kayanın üzerinde bulunan Çehrin'in üç tarafı bataklık idi ve kaleye ancak bir taraftan yaklaşılabilirdi. Tasma (Tasmalı, Tasmin) nehrinden ise kaleye yiyecek ve cephaneye yardımcı yapılabilirdi. İbrahim Paşa, bunu önlemek için Kırım hanını o tarafa sevkettiyse de, çok üstün düşman (Rus) kuvvetlerine karşı bir şey yapamayan Selim Giray¹⁴, Serdar'a kuşatmayı hemen kaldırmaktan başka çare olmadığını bildirince 7 Eylül günü Osmanlı ordusu ric'ate başladı. Ancak hızlı bir şekilde Bender'e çekildiyse de düşmanın takibine uğramaktan kurtulamadı, bir çok ağırlık ve top vs. düşmanın eline geçti. Böylece 23 gün süren Çehrin kuşatması başarısızlıkla sonuçlandı¹⁵.

Şeytan İbrahim Paşa yanındaki askerlerle Kasım'a kadar Bender'de kaldı. Top ve mühimmatın bir kısmını İsakçı'ya gönderdi ve kışı geçirmek üzere Babadağı'na gitti. Ancak, serdarlığı kaldırıldı ve merkeze çağrıldı. 1677 yılı sonlarında Çatalca'da padişahın huzuruna çıkan İbrahim Paşa IV. Mehmed tarafından, "bre koca köpek¹⁶ tahlîsine memur olduğun Çehrin Kal'ası gibi bir muhtasar palankayı almağa kadir olamayup, münhezîmen avdet ve bu denlî hazînemî hevâ yere izâ'at eyledin. Yohsa asker mi az idi ve top ve mühimmât-ı cebehânen mi yok idi? Özr ü taksîrâtına bâ'is ve bâdî ne idi? Ve alelhusûs azîmetin eyyâmında Bender ahâlîsinden cebr ile 30 bin guruh celb edüp zulm ü cevrenden fukarâ feryadıyla Dîvân-ı hümayûnum doldu" sözleriyle azarlandı. İbrahim Paşa ise kendini, "Hak teâlâ şevketlü efendimin mübârek vücûd-ı hümayûnların hatâsız ede. Gerçeksiz. Çehrin kal'ası bir muhtasar toprak palankadır. Lâkin metânet ü istihkâmda binâzîrdir. Derûnu akreb vâ çîyanla memlû ve üzerinden kuş uçmaz. Etrafın Tasma suyu ihâta eylemiş bir düşvâr kal'adır. Etrâf-ı erba'adan hafr-i meterisler ve münâsib mahallere toplar vaz' olunup 23 gün ale't-tevâlî harb u kütâlden hâlî olmayup, câbecâ darb-ı topdan rahnedâr ve feth ü teshîri nümâyân iken Moskov kralı tarafından serdar olan Remdaniski 100 binden mütecâviz melâ'in-i duzehkarîn ile mahsûr müşrikînin imdâdlarına

¹³ Uzunçarşılı, kaledeki asker mevcudunu 4 bin olarak vermektedir (*aynı eser*, III/1, s. 430).

¹⁴ Osmanlılar Ruslar'la ilk defa bu kuşatmada karşı karşıya gelmişlerdir (Bilgi için bk. Akdes N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970, s. 9 vd).

¹⁵ Kantemir, *aynı eser*, III, 23-24; İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, III, 446-447.

¹⁶ Bir başka yerde "bre koca kâfir" şeklinde geçmektedir (Silâhdar, *Târih*, II, 257).

geldiklerinde, sedd-i râh olmak üzere Hân kuluna cünûd-ı Tatar'dan gayrı asâkir-i sâireden bir mikdâr asker koşup karşı gönderdüm. Mümâna'atı mümkün değildir. Hemen meterisden askeri ve topları ihrâc edüp cânib-i selâmete gidegör deyü i'lâm etmekle, ben kulun dâhi ordu-yı hümayûnda olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve ocak ağalarıyla müşâvere edüp, bu az asker ile tabura karşı varılıp mukavemet etmek nice mümkündür deyü cümlelerin ittîfak u ittîhâdları olup ve hân kullarının re'y-i savâblarıyla asker-i İslâm ve topları ve mühimmât-ı cebehâneyi meterislerden çeküp selâmet ile gerü avdet eyledüm. Ve Bender'den aldığım akçe ile asker yazdım, emir hünkârımdır" şeklinde savundu.

Fakat padişahın gazabına uğramaktan kurtulamadı ve "kaldırın şu kâfiri" hitâbından sonra Bostancıbaşı Kuşçu Mustafa Ağa ve birkaç iri yarı haseki tarafından, katledileceği zannıyla çamur içinde sürüklenerek götürülürken, "ağa, elinde hakkımızda fermân var mı?" diye sordu. "yok" cevabı alınca, "ya bu eziyet nedir" diyerek söylendi. Bir beygire bindirilip Sadâret Kaymakamı Kara İbrahim Paşa'nın konağına götürüldü. Bostancıbaşından şikâyet edince, Kuşçu Mustafa Ağa Kaymakam İbrahim Paşa tarafından, "bre mel'ûn eşek, senin ne haddindir pâdişâhın vezirine böyle eziyet etmek. Vüzerâdan birinin katli fermân olunsa bile, kılıç altına gelince değin ırz-ı pâdişâhî olmağla ana riâyet ve izzet ü ikrâm lâzımdır" sözleriyle azarlandı. Şeytan İbrahim Paşa'yı ise, "hatıra bir kem kasd gelmesün, şevketlü efendimiz ancak sizi Yedikule'ye habse ferman buyurmuşlar" sözüyle teselli etti. Çavuşbaşı tarafından Yedikule Zindanı'na hapsedilen İbrahim Paşa 53 gün burada tutuklu kaldı¹⁷.

Affi, Beylerbeyilikleri ve Budin Muhafızlığı

Daha sonra serbest bırakılan Şeytan İbrahim Paşa, aynı yıl içinde (1677) Kandiye, ardından Erzurum¹⁸, 1684'te ise Diyarbekir beylerbeyiliklerine getirildi. *Silâhdar Tarihi*'nde, aynı yıl içinde Bursa vâililiğinden de söz edilen¹⁹ İbrahim Paşa çok geçmeden Budin muhafızı olarak Avusturya savaşlarına katıldı²⁰ ve asıl şöhretini Budin kalesinin savunmasında elde etti. Kısa süre içinde Budin'i tahkim eden İbrahim Paşa çok kalabalık Avusturya saldırıları karşısında varoşları düşen kalâyı aylarca elde tutmayı başardı. Çok az sayıdaki kuvvetle yarı aç, yarı çıplak, askeri imkansızlıklar içinde büyük kahramanlık örnekleri gösteren İbrahim Paşa, Budin Vâlisi Kara Mehmed Paşa şehid olunca, vâsiyeti üzerine onun yerine

17 Âbdi Paşa, *aynı eser*, 140^a; *Silâhdar, Târih*, I, 668 vd.; Hammer, *aynı eser*, XII, 12 - 14.

18 Bu arada Mora sancağı beyliğinden de söz edilmektedir (*Sicill-i Osmânî*, I, 109).

19 *aynı eser*, II, 135.

20 Râşid, *Târih*, I, 444.

Budin beylerbeyiliğine getirildi. Hem çok kalabalık, hem de tam teçhizatlı Avusturya ordularının kuşatmasına ve saldırılarına üç aya yakın direndi ve çeşitli savaş hileleriyle Budin'i teslim etmedi. Bu arada altın ve gümüşler vererek gazileri ödüllendirdi ve onların şevklerini arttırdı. Zira bazı gençler bellerine bağladıkları iplerle burçlardan aşağıya sarkarak Avusturyalılar'ın çark-ı feleklerini yukarıya çekip kaleye alıyorlar²¹; kale altına kadar kazılan lağımları tesirsiz hale getirerek buralardan elde edilen barutların kale müdafaasında kullanılmasını sağlıyorlardı. Bu arada lağımlarda bulunan yüzlerce Avusturya askeri öldürülüyordu. Kaleye günde iki binden fazla top, 800'den fazla da humbara düşüyordu. Surlarda açılan gedikler hemen kapatılıyordu.

İbrahim Paşa savaş hilelerinden birini, Avusturya imparatorunun damadı ve Avusturya orduları başkumandanı Maksimilyan'ın gönderdiği elçiye karşı göstermiştir. Muhasaranın altmışıncı günü bir miktar ekmekle kaleye gelen Avusturya elçisine İbrahim Paşa mükellef bir ziyafet çekince, elçi şaşkına dönmüş ve, "biz sizi zahîresiz sanıyorduk. Böyle bir zamanda 40, 50 sahan ni'meti nasıl buldunuz?" deyince, İbrahim Paşa, "Hamdolsun her zaman ni'metimiz boldur. Beş yıl yetecek zahîremiz vardır" şeklinde cevap vermiştir. Meger gelen elçi Fazıl Ahmed Paşa'nın yanında bulunmuş ve fasîh Türkçe bilen biriymiş. Sen Gotar Savaşı'nda kaçıp Avusturya sarayına intisap etmiş ve kralın iç hizmetlilerinden biri imiş. Hatta elçinin yanında getirdiği Mısırlı bir esiri bile kabul etmeyen İbrahim Paşa böylece askere ihtiyacı olduğu zannını da ortadan kaldırmak istemiş ve kalede 100 binden fazla cengci bulunduğunu söylemiştir. Daha sonra elçinin geliş sebebini sormuş ve Maksimilyan'ın gönderdiği mektubu almıştır. Mektupta İbrahim Paşa medh ü senâ edildikten sonra kaledeki askeri boşuna kırdırdığı, kalenin dört duvarından eser kalmadığı belirtiliyor, öteki subaylara hitaben de, ellerinden geleni yaptıkları, ancak artık bu kaleden kendilerine hayır kalmadığı, mal ve erzak gerekliyse kaleyi teslim etmeleri halinde Avusturya imparatorunun kendilerini affedeceği, araba ve gemiler tedarik edilerek, diledikleri yere götürülecekleri, son pişmanlığın fayda etmeyeceği; savaş yoluyla alındığında küçük büyük herkesin kılıçtan geçirileceği ifade ediliyordu.

İbrahim Paşa elçiye, "Elçi bey, bu kal'ayı Sultân Süleyman Hân feth eyledikde, paşalara sipâriş etmemiş, içindeki kul tâifesine ısmarlamış. İşte kul ağaları, verirler ise kendüler bilir" deyince, orada bulunan ağalar, "padişah hazretleri bu kal'aya bizi ta'yîn buyurdukda, kullarım Allah emâneti olsun, kal'amı bir hoş muhâfaza edin, yoksa düşmâna verin buyurmadı ve henüz birimizin dahi mansıbı tebdîl olunmadı ve askerimize fütûr gelmedi. Gittikçe şevkimiz artup imdâdımız geliyor. Neden iktizâ eder kal'a vermek? Biz cümlemiz kırılmağa muhtâcız ki, siz kal'aya mâlik olasız. Yüz güne

²¹ Silâhdar, *Târih*, II, 151.

karîbdır ceng ederiz, bir o kadar dahi mahsûr olursak pervâ ve kusûr ve acımız yokdur...” deyince elçinin, “ya ben şimdi hersekime ne cevâb vereyim” sözü üzerine İbrahim Paşa, “bu kal’ada 100 bin cengci asker ve beş yıllık zahîre ve cebehâne mühimmâtı mevcûddur. Zahîremiz kalmadığında gazilerimiz şehîd olanları çıkarup yeriz ve cebehânemiz tükendikde taşradan gelmek mümkün olmaz ise, yıkılan kal’a taşlarıyla ceng ederiz. Bu asker sağ iken şize kal’a yok. Hersek’e söyle, elinden geleni geriye komasın” diyerek elçiyi gönderdi²².

Elçinin dönmesinden sonra çok öfkelenen Avusturya başkumandanının emriyle 20-30 bin kadar düşman askeri 24 Şevval (4 Ekim) günü öğle vakti hücumu geçti. Burçlara çıkıp içeri girmek üzereler iken, Budin gönüllüleriyle göğüs göğüse yapılan çarpışmalarda yine mağlup oldular. Gülbank ve tekbîr sesleriyle top ve tüfek atışları birbirine karışıyordu. Kale muhafızı Şeytan İbrahim Paşa herkesten fazla mücadele veriyor, kalenin burçlarını, kulelerini ve tabyalarını dolaşarak askeri teşci ediyordu. Bu hücum Avusturyalılar’a çok pahalıya mal olmuştu. Zira hem yenilmişler, hem de kale altında kazdıkları lağımlarda bulunan barutları Osmanlılar’a kaptırmışlardı.

Böylece, bekledikleri neticeyi alamayan Avusturyalılar, müteakip hücumlarında da başarısız oldular. Gaziler ise yaptıkları hurûc hareketleriyle kalenin varoşunu geri almayı başardılar. Bu hurûc hareketlerinde düşmandan başta barut olmak üzere top vb. çeşitli savaş mühimmatı ile un, zahire gibi yiyecek malzemesi alıyorlar ve bu arada çok sayıda düşmanı kılıçtan geçiriyorlardı. Bazı rivayetlere göre 200 bin kişilik Avusturya ordusunun yarısı bu şekilde kırılmıştı. Gazilerin akşam ve yatsı arasında yaptıkları sekizinci ve sonuncu hurûcunda, yağın yağmurun da etkisiyle, düşman tabya ve metrislerden kaçmaya başladı. Böylece Avusturyalılar 29 Ekim 1684 gününden itibaren Budin kuşatmasını kaldırıp geri çekildiler. Bu ric’atte, 40 bin kadar Kırım kuvvetinin gelmekte olmasının yanında, düşmanın dışarıda Serdar Bekri Mustafa Paşa’nın kuvvetleri ile içeride Şeytan İbrahim Paşa’nın kuvvetleri arasında kalacağı endişesi de etkili olmuştur²³. Avusturyalılar’ın bıraktığı cephe ve ağırlıklar hemen kaleye alındı.

Silâhdar Tarihi’nden öğrenildiğine göre, Budin kalesinde mahsur kalan müslümanlar çok büyük sıkıntılara duçar olmuşlardır. Özellikle yiyecek fiyatları çok artmıştır. Zorunlu gıda maddelerinden, kıyie olarak buğday 25, un 30, darı unu 15, tarhana 50, bal 50, sadeyağ 70, bulgur 30, pirinç 50, sığır eti 30, at eti 10, erik 30, mercimek 25, nohut 40, yağ mumu 60, kabak 15, soğan 30, yoğurt 25, peynir 70; üç dirhem ekmek 1, on dirhem darı ekmeği 1, bir adet sığır dili 80 paraya; bir adet sığır başı 5 kuruşa; yumurtanın tanesi 8

²² aynı eser, II, 165 vd.

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, ss. 463-465.

paraya, tavuğun tanesi 50 paraya, bir diş sarmısak 1 paraya, bir dirhem afyon 15 paraya yükselmiş ve bu fiyatlar mahkeme sicilline kaydedilmiştir. Kaldı ki yukarıdaki yiyecek maddelerinin bir kısmı da mevcut değildi. Halk genellikle el değirmenlerinde çektiği darıyı yiyordu. Mahzende yeterli darı bulunmasaydı kalede bulunanlar açlıktan ölecek ve Budin kalesinin teslimi sözkonusu olabilecekti²⁴.

İbrahim Paşa'nın savaş hileleri ve gayretleri padişahı çok memnun etmiş, hatt-ı hümayûn, mücevher sorguç, değerli birer kılıç ve hançer, samur kürkle; muhafaza hizmetinde bulunan diğer kumandanlar da hil'atlerle taltif edilmişlerdir. Bu arada İbrahim Paşa'nın "Şeytan" lakabı da bizzat IV. Mehmed tarafından "Melek"e çevrilmiştir²⁵.

Defterdar Mehmed Paşa, 200 bin kişinin yaptığı hücumlara Budin'in uzun süre mukavemet etmesini, Melek İbrahim Paşa'nın gayretleri yanında, kalede bulunan bazı keramet ehli kimselerden naklen, Hazreti Peygamber'in âlem-i misâlde Budin kalesinde ve ovasında iki defa görünmesine, bütün peygamberlerin, Çihâr-ı Yâr-ı Güzîn'in ve öteki sahabilerin de katıldığı ictimada yaptığı dualara da bağlamakta, böylece zaferin manevî boyutuna da dikkati çekmektedir²⁶.

Budin kalesinin teslim edilmeyişi devlet merkezinde büyük sevinçlerle karşılanmış, bu haberi getiren görevliler 1000'er kuruş ve birer hil'atle ödüllendirilmişlerdir. Melek İbrahim Paşa düşmanın çekilmesinden sonra, bir yandan Budin kalesinin tamirine başlarken, bir yandan da muhafazası için İzvornik, Bosna ve Semendire taraflarından üç bin kadar yerli yeniçeri toplama müsaadesi almış²⁷, ayrıca kendisine zahire yardımında da bulunulmuştur.

Macaristan Serdarlığı, Başarısızlığı ve Katli

Budin müdafaasındaki başarılarından sonra şöhreti çok artan ve adı sadrazamlık için geçmeye başlayan Melek İbrahim Paşa, merkezdeki güçlü rakibi Veziriâzam Kara İbrahim Paşa tarafından şiddetle kıskanılıyor ve ayağının kaydırılması için fırsat kollanıyordu. Padişah huzurunda yapılan bir toplantıda, Macaristan serhaddinin serdarlığına tecrübeli bir vezirin getirilmesinin gereği, buna en layık kimsenin de Budin Beylerbeyi Melek İbrahim Paşa olduğu öne sürüldü ve İbrahim Paşa Halep beylerbeyliği ilavesiyle Bekri Mustafa Paşa'nın yerine Macaristan serdarlığına tayin

²⁴ Silâhdar, *Târih*, II, 182.

²⁵ *aynı eser*, II, 182, 257.

²⁶ *Zübde-i Vekayiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 185-189; krş. Râşid, *Târih*, I, 48 ve Ferâizizâde Mehmed Said, *Gülşen-i Maarif*, İstanbul 1252, II, 956.

²⁷ Râşid, *Târih*, I, 460.

edildi²⁸; Budin beylerbeyiliğine ise buranın son valisi olacak olan Abdurrahman Abdi Paşa getirildi. Ancak İbrahim Paşa'ya gönderilen yazıda, Abdi Paşa Budin'e ulaşmadan buradan ayrılmaması emrediliyordu. *Silâhdar Tarihi*'nde Gazi sıfatıyla anılan Melek İbrahim Paşa²⁹, padişahın fermanını yüksek sesle okudu ve o civardaki beylerbeyilere gerekli talimatı verdikten, bazı atamaları yaptıktan, iki yıldan beri büyük hizmetleri geçen Mısır askerine izin verip, gelecek sene buradan yeni asker gelmesi için merkeze bir arz yazdıktan sonra kışı geçirmek üzere Belgrad'a hareket etti.

Melek İbrahim Paşa daha sonra askeri Zemun Sahrası'nda topladı. Fakat yeterli hazırlığı yoktu. Veziriâzam Kara İbrahim Paşa, kendisine rakip saydığı Melek İbrahim Paşa'ya istediği savaş malzemesini ve zahireyi göndermediğinden, Serdar eksik levazımla harekete mecbur olmuştu. Avusturyalılar'ın Uyvar kalesini kuşattığı haberi gelince, hemen Ösek üzerinden Budin altına geldi. Uyvar'ın yardımına gitmek üzere iken, bazı kimselerin, Uyvar yolunda ilerlemenin çok zor olduğunu söylemeleri üzerine, Estergon Kalesi'nin muhasarasına karar verildi. Böylece düşmanın Uyvar'dan vazgeçip Estergon'un yardımına geleceği tahmin edilmişti. Gerçekten Estergon'un kuşatıldığını duyan Avusturya orduları başkumandanı Dük Lötheringen, kuvvetlerinin yarısını Uyvar'da bırakıp, diğer yarısını Estergon'a sevketti. Binlerce Avusturya askerinin yaklaştığını öğrenen İbrahim Paşa Estergon kuşatmasını kaldırıp, gelen düşmana karşı ordusunu savaş düzenine soktu. Sağ tarafında Tuna nehri, sol tarafında birkaç mil uzaklara uzanan dağ silsilesi, arkasında yiyecek ihtiyaçlarını sağlayan ve Budin'e doğru giden yol, cephesinde ise geçilmesi zor bir bataklık bulundugundan hücum edilmesi güç bir mevkiydi.

İbrahim Paşa bu vaziyette birkaç saat bekledi. Amacı düşmanı zor durumda bırakmaktı. Serdar'ın düşüncesini anlayan Loren Dükü gece vakti kaçır gibi yaptı ve ordusunu geri çekti. Osmanlılar da Avusturyalılar'ın gerçekten kaçtıklarını zannederek son hızla peşlerine düştüler. Ancak Dük, Osmanlılar'ın geri dönemeyecekleri bir yerde aniden durdu ve düzensiz haldeki Osmanlı ordusuna saldırdı³⁰. Gafil avlanan Osmanlı askerleri bataklık araziden ordugâha doğru çekilmeye başladılar. Bavyera elektör prensi Osmanlılar'ı burada izlerken, Loren Dükü de bir başka yoldan ilerliyordu. Çok zor durumda kalan Osmanlı askerleri Serdar İbrahim Paşa'yı bile dinlemeden panik içinde kaçıyorlardı. Kantemir'in nakline göre, yeniciler daha çabuk kaçabilmek için kendi süvarilerini attan düşürüp öldürüyorlar, kendileri ata

²⁸ *Zübde-i Vekayiât*, s. 191.

²⁹ II, 184.

³⁰ Fındıklılı Mehmed Ağa, Avusturyalılar'ın birden pusudan çıkarak çok sayıda Osmanlı askerini öldürdüklerini, yaraladıklarını, bir kısmını da Budin'e doğru kaçırdıklarını yazar (*Târih*, II, 211 vd).

biniyorlardı. Böylece Osmanlı askerlerinin çoğu düşman kılıcından ziyade, kaçarlarken kendi arkadaşları tarafından öldürülmüşler ve sonuçta Osmanlı ordugâhı bütün ağırlıkları, hazineleri, yiyecekleri ve çok sayıdaki savaş gereçleriyle Avusturyalılar'ın eline geçmiştir³¹.

Melek İbrahim Paşa büyük bir gayretle topları çıkarıp cephaneyi ateşlediyse de bundan olumlu sonuç alamadı. Düşman askerinin mevcudu 15 bin, Osmanlı askerinkine ise 80 bin kişi civarında olmasına rağmen, alınan mağlubiyet herkesi şaşırtmıştı. İbrahim Paşa da çaresiz kalınca Budin'e çekilmek zorunda kaldı. Öte yandan 44 gün kuşatma altında kalan Uyvar kalesi de elden çıktı. Şehir yağmalanırken, kadın ve çocuklar dahil halk şişlenerek öldürüldü. Bu arada Estergon kurtarılamadığı gibi, civarındaki irili ufaklı birçok yerleşim birimi de düşman eline geçti.

Dönemin tarihini yazan Dimitri Kantemir, üstüste alınan bu yenilgiler üzerine tecrübeli Serdar Melek İbrahim Paşa'nın, Ahmed Çelebi adındaki güvenilir bir adamını Avusturya generaline göndererek imparatorun barış hakkındaki düşüncesini öğrenmek istediğinden, fakat umduğu sonucu alamadığından, zira imparator I. Leopold (1658-1705)'ün barıştan yana olmadığından bahseder³².

Daha sonra Ösek'e gelen İbrahim Paşa kaleyi ve varoşunu tamir ettirdi. Ancak o sırada Edirne'den gönderilen nakdî yardımla alınan zahireyi, Budin kalesi gibi mahfuz bir yere koymaması, ihtiyaç içinde olan serhad kalelerine göndermemesi ve zamanında askerlere dağıttırmayıp, bir rivayete göre dilediği gibi satma fikriyle Ösek'te bir açık alana yığdırarak Macarlar'ın yakıp-yağmalamalarına sebep olması, hakkında bazı dedikoduların çıkmasına yol açmıştı. Kışın yaklaşması üzerine Belgrad'a dönen Serdar İbrahim Paşa, kendisine bağlı beylerbeyileri munasip yerlerde kışlamakla görevlendirdi ve durumu merkeze bildirdi. Ancak kış ortasında Avusturyalılar Rumeli Beylerbeyi Çelebi İsmail Paşa'nın kışlağı olan Arad palankasını işgal etmişlerdi.

Son olumsuz gelişmeler, Melek İbrahim Paşa'nın Budin muhafızlığındaki şöhretine gölge düşürdü. Onun bu başarısızlıklarında, kendisini kıskanan ve kendine rakip gören Veziriâzam Kara İbrahim Paşa'nın, yukarıda denildiği gibi, Macaristan'a yeterli mühimmât göndermekteki kusurunun önemli rol oynadığı da söylenebilir. Nitekim Kara İbrahim Paşa, Melek İbrahim Paşa'nın ortadan kaldırılması hususunda üçüncü vezir Sarı Süleyman Paşa ile sarayda etkili Kızlar ağası Yusuf Ağa'yı ikna etmişti. IV. Mehmed tarafından kendisine gizlice sadrazamlık vadedildiğinden Süleyman Paşa da, rakibi gördüğü Melek İbrahim Paşa'nın

³¹ Kantemir, *aynı eser*, III, 89-91.

³² *aynı eser*, III, 104-105; Uzunçarşılı, *aynı eser*, III/1, s. 467.

ortadan kaldırılmasını istiyordu. Dimitri Kantemir, İbrahim Paşa'nın öldürülmesi olayını, Veziriâzam Kara İbrahim Paşa'nın son yenilgilerinden telaşa kapılıp Merzifonlu'nun âkıbetine uğramaktan korkarak kendisine rakip olabilecek herkesi ortadan kaldırma planının bir parçası şeklinde açıklamakta ve onun Estergon önünde yapılan savaşta ihmale ilâve olarak, askerın hak ettiği ulûfeyi alıkoyup kendi hesabına geçirme suçuyula da itham edildiğini yazmaktadır³³.

Zilhicce'nin son (28 Kasım 1685) günü Hasoda köşkünde şeyhülislâm ve kazaskerler ile yeniçeri ağasının da iştirakiyle padişahın huzurunda yapılan toplantıda Melek İbrahim Paşa'nın durumu görüşüldü. Bir Hasodalı olarak tarihçi Fındıklılı Mehmed Ağa'nın hizmetli sıfatıyla hazır bulunduğu bu toplantıda, ilk sözü alan Sadâret Kaymakamı Sarı Süleyman Paşa 100 binden fazla askerle Estergon gibi bir küçük kaleyi kuşatıp alamama; Avusturya ordularına yenilip pek çok mühimmât ve cephanenin telefine sebep olma; Uyvar kalesine yardım etmeyip göz göre göre düşmana kaptırma; gönderilen zahireyi mahfuz bir yere koymayıp Ösek'te yakılmasına sebep olma; merkeze danışmadan Avusturyalılar'la barış girişiminde bulunma, hatta bunun için bir kaleyi onlara teklif etme³⁴ ve kısacası kötü idaresi yüzünden devleti büyük zarara sokma suçlarından dolayı katlini istedi. Hastalık bahanesiyle toplantıya katılmayan Veziriâzam Kara İbrahim Paşa da gönderdiği arzıda öldürülmesinden yana olduğunu bildirmiş, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi ve öteki meclis üyeleri de katli hususunda Veziriâzamdıan yana tavır koymuşlardı. Sadece Anadolu Kazaskeri Ebû Saidzâde Feyzullah Efendi -ki Fındıklılı tarafından dini bütün biri olarak nitelenmiştir- bu suçlamalarla katlinin meşru olmayacağı, sürgün edilmesinin kâfi geleceği kanaatini söylediyse de onun bu fikri taraftar bulmayınca, Melek İbrahim Paşa'nın katli için karar, fetva ve ferman çıktı³⁵.

Veziriâzam Kara İbrahim Paşa, padişahın merhamete gelip affedebileceği endişesiyle Kapıcılar Kethüdası Osman Ağa'yı³⁶ o sıralarda Belgrad dolaylarında zahire toplamakla meşgul Bostancıbaşı'ya gönderdi ve kararın hemen infazını emretti. 5 Muharrem 1097 (2 Aralık 1685) pazar

³³ Kantemir, *aynı eser*, III, 105-108.

³⁴ Bir rivayete göre Melek İbrahim Paşa Kanije kalesine karşılık Avusturya'ya barış teklifinde bulunmuş, fakat olumsuz cevap almıştır. Onun bu teşebbüsü rakiplerince katli hususunda koz olarak kullanılmıştır (Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukuât*, III, 14, 16); krş. Şemseddin Sâmî, *Kamusü'l-a'lâm*, İstanbul 1306, I, 560-561.

³⁵ Uzunçarşılı, *aynı eser*, III/1, s. 468; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1985, s. 103, 104.

³⁶ Defterdar Mehmed Paşa kapıcılar kethüdasının adını Abdizâde Mehmed Ağa olarak vermektedir (*Zübde-i Vekayiât*, s. 209; krş. *Kamusü'l-a'lâm*, I, 561).

günü³⁷ Belgrad'a varan Kapıcılar Kethüdası, Bostancıbaşıya, İbrahim Paşa'nın işini bitirmekle; kendisinin de muhallefatı yazmakla görevli olduğunu söyledi. Birkaç bostancıyla Melek İbrahim Paşa'ya giden Bostancıbaşı, Serdar tarafından, "hoş geldin ağa oğlum, ne haber" sözleriyle karşılandı. Bostancıbaşı ise, bu yıl satın alınan zahirenin muhasebesi için merkezden ferman geldiğini, huzurunuzda görülüp göndereceğini söyledi. Ancak İbrahim Paşa, fermanı kapıcılar kethüdasının getirdiğini öğrenince öldürüleceğini anladı ve benzi sararmış bir halde "kazâya rızâ, abdest görek" deyip abdest aldı ve iki rekât namaz kıldıktan sonra, "Yâ Rab, dîn ü devlete kırk yıldır sadâkatle ettiğim hizmeti biliyorsun. Ömrüm âhir oldu. Hüsn-i hâtime müyesser kıl ve bana edenleri Hazretine havâle eyledüm" dua ve bedduasını etti³⁸ ve oruçlu bir günün akşamı öldürüldü; vücudu Belgrad'da defnedildi, kesik başı ise merkeze gönderildi³⁹. Veziriâzam, Melek İbrahim Paşa'nın başını gümüş bir tepsi içinde padişaha gönderince Sultan Mehmed: "Yüzün kara ve canın râhat olsun, vücûda getirdiğin hüneri bir gör" sözleriyle Kara İbrahim Paşa'ya beddua ederek pişmanlığını dile getirmiştir.

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, kesik başı getiren bostancı ustalarından Recep Ağa'dan, Melek İbrahim Paşa'nın doğru sözlü, oğuz bir adam olduğunu, Niş'e geldiğinde, kokabileceği endişesiyle başı bir kürke sarmak için kutudan çıkardığında etrafa bir nur yayılıp semaya yükseldiğini gördüğünü nakletmektedir. Bu olayı yeminle anlatan bostancı ustası daha sonra dehşetinden düşüp bayıldığını, bir süre konuşamadığını, padişahın bunda suçu olmadığını, asıl öldürülmesi gereken kişinin Veziriâzam olduğunu, zira Kara İbrahim Paşa'nın Gazi Melek İbrahim Paşa'yı kendisine rakip görerek suçsuz yere öldürttüğünü, nitekim çok geçmeden hem Kara İbrahim Paşa'nın hem de Boşnak Sarı Süleyman Paşa'nın aynı âkıbete uğradıklarını ilâve etmektedir⁴⁰. Melek İbrahim Paşa'nın kesik başı bir süre Edirne Sarayı önündeki ibret taşında sergilendikten sonra, bu şehirdeki Soruca Paşa Camii haziresinde defnedilmiştir.

Mezartaşı kitâbesinde:

Vâfî-i Budimken İbrahim Paşa, kal'anın

Vermedi bir taşın, etti düşmanı ceng ile mât

³⁷ Silâhdar, *Târih*, II, 257. Fındıklılı, eserinin bir başka yerinde 6 Muharrem gününü vermektedir (*Târih*, II, 216). Ancak pazar günü ayın beşine tekabül ettiğinden bu tarih kabul edilmiştir (krş. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 467).

³⁸ Silâhdar, *Târih*, II, 216.

³⁹ Râşid, I, 480-482; M. Turhan Tan, "Cesetsiz Başlar", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1938.

⁴⁰ Silâhdar, *Târih*, II, 217.

Dediler ana Melek, reşk etti cengine felek
 Bulmadı dest-i kazâdan âkıbet bir dem necât
 Hak te'âlâ rahmetin efzûn edüp mağfûr ede
 Kıldı bindoksanyedi sâlinde ol Gazî vefât

mısraları okunmaktadır. 13 Temmuz 1938 tarihinde dönemin iş adamlarından Nuri Demirağ, İbrahim Paşa'nın başının gömülü olduğu yeri görmüş; hazin durumu gayret ve hamiyetine dokunmuş, İstanbul'dan özel usta ve malzemeler göndererek Merzifonlu'nun başı ile birlikte kesik başları mezarlığın ortasında hazırlattığı yerlere gömdürmüş, eski taşlarını baş uçlarına diktirmiştir⁴¹. Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından, tecrübeli ve değerli bir vezir olarak nitelenen Melek İbrahim Paşa'nın gerçekten bu büyük savaşı sona erdirmek istediği, fakat bir garaza kurban gittiği ifade edilmektedir⁴². Fındıklılı tarafından da Melek İbrahim Paşa, şehâdet ve bahadırılıkta efsanevî Kahraman ve Neriman'a; cömertlikte ünlü Hâtem-i Tâî'ye benzetilmekte ve haksız yere öldürüldüğü belirtilmekte; ileri görüşlü, Tiryaki Hasan Paşa gibi siyasî entrikalara aklı ermez, eşi az bulunur bir kimse olarak nitelenmektedir⁴³.

Mısır vâililiği esnasında 1074 (1663-1664) yılında ecir ve hasenatı devrin padişahı IV. Mehmed'e ait olmak üzere Kahire'de Kademaltı denilen yerde bir cami yaptıran⁴⁴ Melek İbrahim Paşa'nın İstanbul Ortaköy'de Defterdarburnu'nda bir mescidi ile bir yalısı vardı. III. Ahmed zamanında (1703-1730) İstanbul'daki caminin yerine Neşatâbâd Kasrı, I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) yalının yanına saray, çeşme ve namazgâh yaptırılmıştır. III. Selim zamanında (1789-1807) bu yalı Hatice Sultan tarafından yenilenmiştir⁴⁵. İstanbul'daki Himmetzâde Zâviyesi'ni de İbrahim Paşa'nın yaptırdığı nakledilmektedir⁴⁶.

Zevcesi Rukiye Sultan'dan Fatma ve Ayşe adlarında iki kızı olan Melek İbrahim Paşa'nın siyasî entrikalar sonucu öldürüldüğünde hemen bütün kaynaklar müttefiktir. Bu hadiseden herkes mahzun olmuş ve Veziriâzam Kara İbrahim Paşa'ya lânet etmiştir. Fındıklılı Mehmed Ağa'nın

⁴¹ Silâhdar, II, 216-217; M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 58; Osman N. Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 149-151.

⁴² *Zübde-i Vekayiât*, s. 208-210.

⁴³ Silâhdar, *Târih*, II, 168, 257.

⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1928, I, 286.

⁴⁵ *Sicill-i Osmânî*, I, 109; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, II, 19-20; Tarkan Okçuoğlu, "İbrahim Paşa Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IV, 127 - 128.

⁴⁶ *Sicill-i Osmânî*, I, 109.

da belirttiği gibi sonuçta, kaht-ı ricâl döneminde böyle bir serdarın öldürülmesinden en büyük zararı devlet görmüş ve kısa süre sonra Budin elden çıkmıştır⁴⁷.

Melek İbrahim Paşa'nın kardeşi Koca İsmail Paşa, bostancıbaşılıktan sonra çeşitli yerlerde beylerbeyilik yapmış, Sivas valisi iken adı bazı suistimallere karışınca 1110 (1698-1699) yılında katledilmiştir⁴⁸.

⁴⁷ Silâhdar, *Târih*, II, 257.

⁴⁸ *Sicill-i Osmânî*, I, 356.

